

מערך הקליניקות
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למשפטים אוניברסיטת בר אילן

The Civil Legal Aid Clinic
in Jewish Law Tribunals

הקליניקה לסיוע אזרחי
על פי המשפט העברי

בס"ד

הקליניקה למשפט עברי

דו"ח סיכום שנה

תשע"ו

'כִּי אִם בּוֹאֵת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשֹּׁכֵל וַיִּדַע אוֹתִי כִּי אֲנִי ה' עֹשֶׂה

זָסֵד מִשְׁפָּט וַצְדָקָה בְּאֶרֶץ כִּי בְּאֶלֶה זֹפְצֹתִי נָאִם ה'

(ירמיהו ט, כג)

מבוא

הקליניקה לסיוע אזרחי על פי המשפט עברי בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן היא חלק ממערך הקליניקות אשר מעניק סיוע משפטי חינם לזקוקים לכך ומטפח בקרב הסטודנטים למשפטים מודעות ומחויבות חברתית לקראת עתידם המקצועי כעורכי דין.

החזון המרכזי של הקליניקה הוא הנכחת המשפט העברי ויישומו בחיי היומיום. הקליניקה שואפת להנכיח באופן משמעותי את ההלכה והמשפט העברי בעולם המשפט בן ימינו, הן כמערכת משפטית עצמאית מפותחת ועדכנית הנותנת שירות נגיש וראוי לכל החפצים בה, והן כמשפט חי ונושם אשר משפיע על עיצוב החוק והפסיקה הישראלים ותורם לעולם המחקר המשפטי הכללי. החזון של יישום המשפט העברי משתלב בחזון הכללי של הקליניקות המשפטיות שבפקולטה למשפטים, תרומה לחברה, סיוע לנזקקים וצדק חברתי כערכים עליהם יושתת החינוך המשפטי של הסטודנטים בפקולטה. הקליניקה לסיוע אזרחי על פי המשפט העברי מחברת בין שני חזונות אלה – יישום של המשפט העברי וההלכה מחד וסיוע לנזקקים מאידך, והכל תוך שאיפה לחנך את הסטודנטים שלא מדובר בחזון אוטופי, אלא בכזה הניתן למימוש ולו באופן חלקי כאן ועכשיו.

פעילות ועשייה:

לשם הגשמת החזון פועלת הקליניקה לסיוע אזרחי על פי המשפט העברי בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן לקידום ולפיתוח יישום המשפט העברי במדינת ישראל במספר זירות משמעותיות בהן נחקר ומיושם המשפט בימינו:

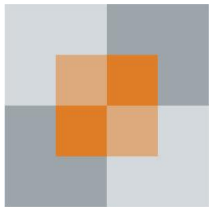
1. בתי דין לממונות הפוסקים על פי ההלכה - הקליניקה מייצגת צדדים מיעוטי יכולת המעוניינים להתדיין בפני בתי דין אלה ופועלת להגברת נגישותם לציבור הרחב.

2. מחוקקים – הקליניקה תורמת להגברת השפעת המשפט העברי על החקיקה באמצעות כתיבת חוות דעת מתחום המשפט העברי להצעות חוק.

3. עולם המחקר המשפטי האקדמי – הקליניקה מעורבת בפיתוח כלים למחקר **יישומי** של המשפט העברי ותורמת לכתובה בתחום.

בעבודת הקליניקה שותפים סטודנטים לשנה ג' בלימודי משפטים באוניברסיטת בר אילן, אשר מלווים את הפונים בתיקים, כותבים חוות דעת, ושותפים בפרויקטים המחקריים השונים. בכך נחשפים גם הסטודנטים לתרומה שיש למשפט העברי לתרום לחברה הישראלית העכשווית. סטודנטים אלה בהמשך דרכם ישתלבו בעולם המשפט הן בתחום הציבורי והן בתחום הפרטי. אין ספק שהמודעות שלהם למשפט העברי והיותו משפט ישים מחלחלת ומשפיעה גם על מעגלים רחבים יותר.

בדפים הבאים יפורטו מישורי הפעילות המרכזיים בהם הייתה עסוקה הקליניקה בשנה"ל תשע"ו.

מערך הקליניקות
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למשפטים אוניברסיטת בר אילן

The Civil Legal Aid Clinic
in Jewish Law Tribunals

הקליניקה לסיוע אזרחי
על פי המשפט העברי

סיוע לפונים בהופעה בפני דין לממונות

מימוש מטרתה של הקליניקה לתרום להרחבת יישום המשפט העברי בחיי המשפט המודרניים, עובר ראשית לכל דרך מתן יעוץ וסיוע למיעוטי יכולת להציג את טענותיהם בפני בתי דין לענייני ממונות. זאת בהתאם להוראות חוק הבוררות בישראל המתיר לצדדים המעוניינים בכך לנהל את הסכסוך הכספי שהתגלע ביניהם בבתי דין הפוסקים על פי ההלכה במקום לפנות לבתי משפט אזרחיים.

כמות הפונים לקליניקה מתגברת משנה לשנה, ועשרות רבות של תיקים מטופלים מידי שנה על ידי מנחי הקליניקה והסטודנטים שלה. חלק מהפניות מתגבשות לכדי תביעות משפטיות בבתי הדין לממונות, כאשר הקליניקה מלווה את הפונים החל מחוות דעת ראשונית, דרך גיבוש כתב תביעה, ולעיתים אף בסיוע וייצוג בפני בית הדין וכתביבת סיכומים.

דוגמאות לתיקים מרכזיים מתוך הרבים בהם טיפלה הקליניקה השנה:

סכסוך שכנים בבית משותף לגבי תכנית הרחבת דירה

הצדדים הינם שכנים בבית משותף בקומות נפרדות. הנתבעים גרים בקומת הקרקע והתובעים בקומה מעליהם. בהחלטה משותפת פנו המשפחות למהנדס בניין לצורך תכנית הרחבה לבניית חדר נוסף בכל דירה. לאחר מכן פנו לעירייה כדי לקבל את אישורי הבנייה, כאשר מאוחר יותר, לבקשת התובעים ובהסכמת הנתבעים, החליפו את המהנדס במהנדסת, איתה חתמו על חוזה חדש לתכנון הבנייה ולהגשת התכנית לעירייה. במהלך הזמן הצדדים השקיעו יחד כסף בפרסום, באגרות, ובהוצאות התכנון ההנדסיות, במחשבה שברגע שיתקבלו האישורים יחלו בבנייה המשותפת. כבר בשלב מוקדם התובעים ביקשו להוסיף מרפסת לחדר המתוכנן, אך בהמשך התברר לנתבעים כי המרפסת תגרום להם לבעיה של "היזק ראייה" לדירתם, אם תיבנה בצורה המתוכננת שכן היא תצפה על חצר ביתם. בנקודה זו פנו לתובעים וביקשו מהם לשנות את תכנית בניית המרפסת באופן שלא תביא להיזק ראייה לדירתם, וביקשו לעגן זאת בהסכם ביניהם. משלא נענו לבקשתם החליטו הנתבעים שלא להמשיך בתכניות ההרחבה, והגישו התנגדות לעירייה לבקשת היתר לתכנית ההרחבה.

לטענת התובעים על הנתבעים לשלם להם את כל הוצאות התכנון והבנייה של שני המהנדסים, וכמו כן את ההוצאות הנלוות, כגון אגרות ופרסומים, בסכום כולל של 24,655 ש"ח, כיוון שהנתבעים התנגדו לאישור התכנית, וגרמו לאותם הפסדים לתובעים. הנתבעים טענו מצדם כי התובעים הם אלה שאחראים על אי הוצאת התכנית אל הפועל, כיוון שהתנגדו לתכנית המהנדס הראשון, ולא הסכימו לחתום על מסמך המחייב אותם שלא לגרום להיזק ראייה מדירתם. כמו כן התברר שבבניין שוקלים ביצוע בנייה לפי תכנית תמ"א 38, ולפיכך תכנית ההרחבה אינה כדאית כלל.

נקבע על ידי בית הדין, כי התובעים לא יכולים לתבוע את הוצאות המהנדס הראשון מהנתבעים, וזאת כי ביוזמתם ובהסכמת שני הצדדים החליטו לוותר על תכנית הבנייה שלו, באופן שאותן הוצאות ירדו לטמיון, ולעבור למהנדסת אחרת. כמו כן המהנדסת השנייה הייתה יקרה יותר ועבדה פרק זמן של כשנה לצורך תכנון ההרחבה, זמן זהה לשל המהנדס, ומכאן שעבודתו לא היוותה בסיס לעבודתה של המהנדסת.

התובעים טענו כי מערכת היחסים שלהם עם הנתבעים מוגדרים כשותפות, וכי יש לראות בנתבעים כשותפים שהפסידו וחבים בהוצאות ההפסד לתובעים. הנתבעים טענו כי לפי פקודת השותפויות אין כאן שותפות כלל. לפי ההלכה בשו"ע (חו"מ סימן קעו סעיף י) נאמר: "שניים שלוו כאחד, או שלקחו מקח אחד, שניהם ערבים זה לזה אף על פי שלא פירשו", קרי שניים שלקחו הלוואה או קנו יחד נכס, ערבים זה כלפי זה לגבי החוב שנוצר כלפי החוב או המוכר. עם זאת בית הדין קבע כי לא ניתן לקבוע שהייתה שותפות מכמה סיבות: ראשית, לפי השולחן ערוך שני אנשים הפועלים יחד אינם בהכרח שותפים, אלא ערבים זה לזה כמו במקרה של לקיחת הלוואה יחד מצד שלישי. שנית, הצדדים ייחשבו שותפים רק אם פעולת הצד השלישי כלפי הצד האחד מיטיבה לצד השני, כמו שעלה מספר ערך ש"י (אבן העזר סוף סימן נ) במקרה של שדכן: 'ומקבל תועלת מהשתדלות השדכן דהא מה שפעל אצל החתן שישא כלה זאת הוא תועלת גם לחתן וכן להיפך'. קרי הצדדים מוגדרים שותפים אם שניהם נהנו משירותי צד ג' (השדכן) גם כלפי הצד השני. במקרה דן כל צד נהנה מהעבודה של המהנדס באופן עצמאי, ולא מהעבודה שנעשתה לצד השני. שלישית, כל כניסה לשותפות מצריכה רצון מקדים ליצירת השותפות, או עשיית פעולה המצביעה על שיתוף מעשי. בנידון דדן לא היה כל סימן לרצון ליצירת שותפות. בנוסף גם אם הייתה נוצרת שותפות, התביעה אינה מתייחסת לכסף השייך לשותפות עצמה, אלא תביעת הצד השני על כך שפרש מהשותפות.

התובעים טענו כי ניתן לחייב את הנתבעים בהפסדים, מצד דינא דגרמי. דעת הרמב"ם (שולחן ערוך אבן העזר נ, ג) היא שיש לחייב אדם מצד דינא דגרמי מקום שהוא גורם נזק לממון לחברו. זאת הוא מקיש ממקרה של כלה שחזרה בה מיד אחרי סעודת האירוסין בה השקיע החתן, וכל השקעתו ירדה לטמיון, לכן היא מחויבת לשלם לו על הנזק: "שהרי גרמה לו לאבד ממון, וכל הגורם לאבד ממון חברו משלם". עם זאת בית הדין מכריע לפי תירוץ המגיד משנה לדבריו של הרמב"ם, שהתקבלה להלכה, כי אין לחייב אם ההוצאה הייתה לשם עשיית רווח, ובמקרה דן התובעים התכוונו להרוויח מתכנית ההרחבה.

הרדב"ז טוען כי אין לחייב צד בהפסדים מעיקרון ההסתמכות, ומביא גם הוא כדוגמא את מקרה החתן והכלה (שו"ת רדב"ז חלק ד סימן רלד [אלף שה]): "ואם הוציאה הוצאות אפילו כמנהג המדינה וכן הוא שהוציא הוצאות אין מוציאים זה לזה", קרי החתן היה צריך לצפות שהכלה תוכל לחזור בה ושהוא יפסיד כסף. המהרי"ק (שורש קלג) מסכים עם דעתו של הרדב"ז, והוא מביא מקרה שבו ראובן מביטיח לשמעון ייצוג ללא שכר טרחה, אלא רק החזר הוצאות, אך לאחר מכן חזר בו ראובן וביקש משמעון שישלם והלה סירב. הרדב"ז טוען כי שמעון היה צריך לצפות מקום שבו יש אפשרות לראובן לחזור בו מההסכמה הראשונית. לפיכך, כשאין וודאות כבר כבהתחלה לגבי כיצד ייראו הדברים, התובע צריך לצפות שהנתבע ישנה דעתו, ולא יוכל לחייב אותו בהפסדים. בנידון לפנינו, התכנית עוד מהתחלה לא הייתה מוחלטת, ועברה שינויים גם על ידי התובעים, על כן בית הדין קבע כי אל להם להלין על שהנתבעים חזרו מהסכמתם עם שינוי הנסיבות.

במידה ויש הסכמה מוחלטת, ניתן באופן עקרוני לחייב אדם בהפסדים מכוח עיקרון ההסתמכות. עם זאת כאשר יש סיבה סבירה לחזרה מהסכמה, לא ניתן לחייב, כפי שבואר בשו"ת נכח השולחן (אבן העזר סימן יג) ובו נאמר כי הכלה תהיה חייבת לחתן רק במידה וחזרה בה במזיד כדי להזיק לחתן, אך במידה והייתה לה סיבה, אזי אינה מחויבת בתשלום: "מיירי דחזור בו מטעמא דמצא בה מום, ומשום הכי כתב דאין להם קנס". ישועות מלכו (אבן העזר מה) התנה כי היא יכולה לחזור

בה אך ורק אם התברר בבית הדין כי הסיבה שלה מוצדקת: " אמנם כשאין לה אמתלא מבוררת יש לומר דנהי דעל הקנס". גם שו"ת דברי מלכיאל (חלק ה סימן קכה) תומכים בסיבה סבירה לחזרה מהסכמה כפוטרת מתשלום. שם סופר על אדם שהתחייב לשלם על דירה שרכש, אך בסופו של דבר לא יכול היה לשלם עליה. בית הדין קבע כי במקרה דנן כי גם אם הייתה הסכמה מוחלטת בין הצדדים, הנתבעים חזרו בהם מהסכמתם מחמת היזק ראייה שנגרם לדירתם, תוך שהם מנסים לפתור את הבעיה מול התובעים, ומשלא הצליחו חזרו בהם מהסכמתם, ולפיכך הייתה להם סיבה סבירה, שפוטרת אותם מתשלום לתובעים.

לאור האמור לעיל, פסק בית הדין לדחות את תביעת התובעים לתשלום ההוצאות, וקבע חלוקה שווה בהוצאות המשפט, כך שהנתבעים ישלמו לתובעים מחצית מאגרת בית הדין על סך 250 ש"ח.

פיצויי פיטורין לעובדת שהתפטרה לצורך טיפול בילדתה

התובעת עבדה במשך כשנתיים כמתכנתת מחשבים בחברה פרטית. היא יצאה לחופשת לידה, וימים ספורים לאחר חזרתה לעבודה, החליטה להתפטר לצורך טיפול בילדתה הקטנה. לאחר כחודש וחצי של טיפול בילדה, החלה התובעת בעבודה אחרת בה היא עובדת שעה אחת פחות, וכך מתאפשר לה להוציא את ילדתה בזמן מהמעון, וכן מרוויחה שכר גבוה יותר. סעיף 7(א) לחוק פיצויי פיטורין תשכ"ג-1963 קובע כי עובדת שהתפטרה תוך 9 חודשים מיום שילדה, על מנת לטפל בילדה, יראו את התפטרותה לעניין חוק זה כפיטורין המזכים בפיצויים. המעסיק טען כי העובדת לא התפטרה לצורך טיפול בילדתה, אלא לצורך מעבר לעבודה אחרת בה שופרו תנאי העסקתה. הקליניקה למשפט עברי אשר ייצגה את התובעת טענה כי דיני העבודה בישראל חלים על הצדדים מכח הכלל "דינא דמלכותא דינא" מאחר ומטרתם היא לתקנת והנהגת המדינה, וכן התפשטו והוטמעו אצל רוב העולם, ועל דעת כן נחתמים חוזי העסקה (על פי חתם סופר, חו"מ, מד). הקליניקה הציגה בפני בית הדין תקדימים שונים של בתי הדין לעבודה אשר העניקו זכות לפיצויי פיטורין במקרים דומים, וכן ציינה כי החוק והפרשנות שנתנה לו בבתי הדין תואמים את רוח התורה והמסורת היהודית, הרואה בלידה ובפריון ערכים נעלים. לכן, נראה שאם הייתה סמכות וכוח ביד פוסקי ההלכה, הם עצמם היו מתקנים תקנות ברוח דומה (בית הדין ארץ חמדה גזית, צפת, תיק מספר 72034, תקציר פסק הדין הובא ב'ממון ודין', 1). בית הדין קיבל את עמדת הקליניקה ופסק כי לעובדת מגיעים פיצויי פיטורין מלאים. גם ערעור שהוגש על ידי המעסיק בעניין זה, נדחה על ידי הרכב של שלושה אבות בתי דין על בסיס טיעונים שהציגה בפניו התובעת בסיוע הקליניקה.

יצויין כי גם במקרה זה מדובר היה בתובעת קשת יום מול מעביד חזק ובעל אמצעים. לו הייתה פונה התובעת לארגוני עובדים, היתה מן הסתם מקבלת סיוע בפניה לבתי משפט אזרחיים. התערבות הקליניקה אפשרה לה לקבל את המגיע לה במסגרת בתי דין הפועלים מכוח ההלכה ועל פיה. גם בכך יש תרומה של ממש ליישומו בפועל של המשפט העברי.

חוות דעת למחוקקים

הקליניקה כותבת חוות דעת בתחומים אזרחיים-ממוניים ומגישה אותם לחברי כנסת, לוועדות הכנסת ולגופים נוספים העוסקים בקידום חקיקה לצורך הגברת שילוב יסודות המשפט העברי בחוק הישראלי. הסטודנטים עוסקים בעיקר בהצעות חוק שעניינן מתן זכויות סוציאליות לזקוקים להן.

תקציר לדוגמה של חוות דעת שנכתבה בשנה האחרונה:

חובת מתן פיצוי לצרכן במקרה של הטעיה בנוגע לתכולת האריזה

מבוא

בנייר עמדה זה דן הסטודנט רונן אליצור לאור המשפט העברי, בהצעת החוק המציעה לתקן את חוק הגנת הצרכן. ע"פ ההצעה יש להורות ליצרן/לעוסק לסמן את כמות המוצר או המשקל של הטובין כפי שהם באמת. המציעים טוענים כי מאחר ו"תכולת הטובין, הכוללת את המשקל, הכמות או הנפח (להלן: "המידה") של הטובין, מהווה מידע מהותי בעסקה צרכנית"¹ יש לאסור על הטעיה בעניין זה. תופעת חוסר הדיוק והפער בין התכולה המוצהרת על המוצר לבין התכולה בפועל מתרחשת באופן תדיר וקשה למצוא צרכן שלא נתקל בה או נפגע ממנה. מציעי החוק טוענים כי כיום מצופה מהיצרנים לפעול לפיקוח הדוק על תקינות תהליך הייצור ולדאוג לבקרה שוטפת. במידה והיצרנים אכן ישמרו על רמת פיקוח גבוהה, המציעים צופים כי בכך גם תמנע תופעת הפער בין כמות ומשקל המוצר כפי המוצהר על גבי האריזה, לבין כמותו ומשקלו בפועל.

מקח טעות

על פי הדין העברי "אין אחר קנין כלום"², כלומר לאחר שנעשה הקנין אין ביכולתם של הצדדים לחזור בהם. אולם, נתונה להם האפשרות לטעון האחד כלפי השני במקרה שנפל בקנין פגם כגון טעות, אונאה וכו'. בענייננו, ובדומה לחוק הישראלי³ נקבע כי יש לראות כהטעיה אסורה כל מקרה בו העוסק מטעה את הצרכן ביחס לכמות המוצר. פעמים רבות מאפשר הדין העברי לצרכן לבטל את המקח/העסקה ולדרוש השבה של הכספים ששולמו. הצעת החוק דן עוסקת במקרים המוגדרים ע"פ החוק וכן ע"פ ההלכה כמקח טעות. ביכולתו של צרכן לטעון למקח טעות כאשר הוא מגלה כי ישנו פער בין התכולה המוצהרת על גבי האריזה (כמות המוצר אותה חשב שהוא קונה) לבין התכולה אותה רכש בפועל (כמות המוצר בפועל).

הטעיית הצרכנים בדבר משקל וכמות המוצר

איסור אונאה במידה, במשקל ובנפח מוזכר בפסוק "לא תעשו עוול במשפט, במדה במשקל ובמשורה. מאזני צדק, אבני צדק, אופת צדק והין צדק יהיו לכם"⁴. כך נפסק בשו"ע כי "המודד או שוקל חסר לחבירו עובר בלאו דלא תעשו עול במדה במשקל ובמשורה"⁵. ע"פ ספר החינוך⁶, איסור המירמה במסחר ומידת חומרתו נלמדים מהפסוק "וכי תמכרו ממכר

¹ הצעת חוק הגנת הצרכן (תיקון חובת מתן פיצוי לצרכן במקרה של הטעיה בנוגע לתכולת האריזה) התשע"ו-2015, 2 (להלן: הצעת החוק).

² בבא בתרא, קני"ב ע"ב, רמב"ם הלכות זכיה ומתנה, פרק ט'.

³ ס' 2(א)(1) לחוק הגנת הצרכן תשמ"א-1981.

⁴ ויקרא, יט, לה-לו.

⁵ ש"וע, חושן משפט סימן רלא סעיף א'.

לעמיתך או קנה מיד עמיתך **אל תונו איש את אחיו**⁷. מכך שבמקרה בו הצרכן קיבל פחות מהמידה או המשקל עליהם סוכם, היצרן עובר על **איסור אונאה**.

כמו כן, במקרה של הטעיה בדבר המידה והמשקל עובר היצרן על **איסור גניבה**, משום שהצרכן קיבל פחות מהכמות עליה הוסכם בעת המכירה⁸. יצויין, כי בספר יראים⁹ נקבע כי איסור גניבת דעת נכלל גם הוא בגדר איסור "לא תגנובו"¹⁰. אמנם איסור גניבה עוסק בגניבת ממון, אולם גניבת דעת בענייני ממון נכללת בו אף היא.

איסור נוסף הכלול בסוגיית הטעיה הצרכנים במידה ובמשקל הינו **איסור עושק**, בו אדון בפירוט בהמשך נייר זה.

חומרת איסור הטעיה

אנו מוצאים בדין העברי קריאות מוסריות נגד תופעת הטעיה הצרכנית המדגישות את חשיבות ההקפדה על המידות והמשקל במסחר. בספר דברים נאמר: "אבן שלמה וצדק יהיה...למען יאריכו ימך...כי תועבת יהוה אלקיך כל עשה אלה כל עשה עול"¹¹. מפסוק זה עולה כי סוחרים אשר מנסים להונות את הציבור בדרך זו של הטעייתם במידה ובמשקל חוטאים לא רק כלפי חבריהם אלא גם כלפי שמים, וזאת מאחר ואינם סומכים על הקב"ה שהוא קוצב מזון לכל חי, ומנסים באמצעות הטעיה להרוויח עוד כמה פרוטות¹². גם הנביא יחזקאל מתריע בפני הציבור על איסור הטעיה במידות ובמשקלות בפסוקים: "...רב לכם נשיאי ישראל חמס ושווד הסירו...מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם"¹³. מסביר הרד"ק שם¹⁴ כי מדובר על איסור עשיית עוול במידות ובמשקלים באמצעות הגדלת והקטנת איפה ומשקל. ספר החינוך במצוה שלז' מגנה ביותר את פעולת המרמה במסחר וכותב כי "אין ראוי להיות בני אדם זוכין דרך שקר ותרמית"¹⁵. בדומה לכך מכנה רבינו יונה¹⁶ סוחר המרמה את לקוחותיו בכינויים חמורים כמו "איש און" ו"בליעל". זאת ועוד, על עניין חומרת איסור הטעיית הצרכן במידות נאמר כי "קשה עונשן של מידות יותר מעונשן של עריות, שזה (עריות) בינו לבין המקום, וזה (מידות) בינו לבין חבירו וכל הכופר במצות מידות ככופר ביציאת מצרים שהיא תחילת הציווי"¹⁷. על איסור עריות ניתן לעשות תשובה ובכך לכפר על החטא, אולם, באיסור מידות לא ניתן לעשות תשובה משום שהסוחר הגוזל את הרבים אינו יודע למי עליו להשיב את הגזילה¹⁸.

דומה כי חומרתו של האיסור בעיני התורה וחכמים, מובילה לצורך להתקין תקנות אשר ימנעו גם סטיות קלות יחסית מהמידה והמשקל הנכונים, על מנת למנוע מציאות לא רצויה זו.

חובת הקהילה בפיקוח

חובת הזהירות מפני הטעיית הצרכנים מוטלת על הציבור והקהילה, ומכאן שיש מקום להצעת חוק אשר תעגן באופן ממלכתי את הפיקוח על הנושא. בשו"ע נכתב: "חייבים ב"ד להעמיד ממונים שיהיו מחזרים על החנויות, וכל מי שנמצא

⁶ ספר החינוך, מצווה של"ז.

⁷ ויקרא כה, יד.

⁸ רמב"ם, הלכות גניבה, פרק ז' הלכה ב'.

⁹ ספר יראים, ר' אליעזר ממיץ, סימן קכד' (רנה)

¹⁰ ויקרא, יט, יא.

¹¹ דברים, כה, טו-טז.

¹² הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, הגנת הצרכן לאור ההלכה- הליכות מסחר- מקח טעות וגניבת דעת, תחומין, כרך ג', עמ' 336-337 (להלן: ורהפטיג).

¹³ יחזקאל, מה, ט-י.

¹⁴ רד"ק יחזקאל, מה, י.

¹⁵ ספר החינוך, מצוה של"ז.

¹⁶ שערי תשובה, שער ג' אות קע"ב.

¹⁷ נחום רקובר, המסחר במשפט העברי, דיני ישראל, יז, פרקים בהגנת הצרכן, הסוחר והנושה, משרד המשפטים, עמוד 24, 1987 (להלן: רקובר).

¹⁸ רקובר, 18.

אתנו מידה חסרה או משקל חסר...רשאין להכותו ולקנסו...¹⁹. כמו כן, מובא ברמב"ם²⁰: "שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה...המסבבין בשוקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעות...וכל שיראו בו עיוות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו לפי רשעו". בליטא יישמו הלכה זו ותקנו כי בכל קהילה יש להעמיד ממונים שישגיחו על האנשים "המעמידים מידות גרועות ולעונשם ולקונסם בעונש גוף ועונש ממון, ואף לירד לתוך אומנותם ולקפח מחייתם"²¹. בדומה, באיזמיר תקן הרב ג'מיל כי הוא יחרים כל מי שיפקיע השער וירמה במידה ובמשקל²². יש לציין שבימינו, אין די בכך שהפיקוח האמור יוחל על חנויות בלבד, אלא יש צורך שיוטל גם על מפעלים ובתי החרושת שהם היצרנים העיקריים²³.

¹⁹ שו"ע, חושן משפט, סימן רל"א, סעיף ב'.

²⁰ רמב"ם, הלכות סנהדרין פרק א', הלכה א'.

²¹ פנקס מדינת ליטא ועד תל"ט לפ"ק תשמא.

²² משטר ומדינה בישראל על פי התורה, מהדורה שניה בעריכה חדשה, נפתלי בר אילן, כרך ג', ירושלים 2013, עמ' 1274-1273.

²³ ורהפטיג, 338.

קובץ תקצירי פסקי דין לענייני ממונות

הקליניקה מפרסמת מידי כחצי שנה עלון ייחודי ובו תקצירי פסקי דין שנתנו בשנים האחרונות בנושאים ממוניים שונים. בשנה וחצי האחרונות פורסמו שלושה קבצים: הקובץ הראשון עסק בסיום יחסי עבודה, הקובץ השני עסק במקח טעות והשלישי בבתים משותפים. במהלך הסמסטר האחרון עבדו סטודנטים בהנחייתם של ראשי הקליניקה על הקובץ הבא, האמור להתפרסם בקרוב אשר יעסוק בנוקדי ממון.

הגיליונות הופצו למאות מנויים, בהם רבנים, דיינים, משפטנים, עורכי דין, חוקרי המשפט העברי, ספריות אקדמיות ותורניות ועוד.

המוטיבציה לרכז ולפרסם תקצירים של פסקי הדין הניתנים בבתי דין לממונות הפוסקים על פי ההלכה, נובעת מריבויים של בתי הדין ומהמדיניות ההלכתית השונה הנוהגת בהם. הקליניקה סבורה כי ריכוז פסקי הדין העוסקים בנושא אחד, תאפשר להשוות ביניהם, ותוביל למגמה של הפרייה הדדית, ולהגברת האחידות בפסיקה. אחד הגורמים לרתיעה של מתדיינים פוטנציאליים מלפנות לבי"ד הפועלים על פי ההלכה, הוא העובדה שאין מדיניות פסיקה ברורה, אין די תקדימים נגישים, ומתדיינים חשים שבפנותם לבתי דין אלה הם הולכים אל הבלתי נודע. להנגשת פסקי הדין ופרסומם לפי בחברות נושא, תהיה תרומה של ממש ליישומם בפועל של המשפט העברי.

אכן, התגובות להוצאת הקובץ היו אוהדות ביותר. כך לדוגמה, סגן שר הדתות לשעבר וסגן שר הבטחון בהווה, הרב אלי בן דהן כתב על הקובץ: 'קבלתי בשמחה את הקובץ...ברצוני לשבח אתכם על פועלכם. הרמת קרן המשפט העברי הוא נושא ראשון במעלה המהווה יסוד בחזרה אל מקורותינו...יהיה רצון ותראו ברכה בפרי עמלכם'. הרב אברהם דב לוי, אב בית דין ירושלים לדיני ממונות ולבירורי יוחסין כתב על הגליון: 'אני מודה לכם על ההשקעה הניכרת שהשקעתם במיון החומר, לימודו, עריכתו ועיצובו היפה והקריא לעין. יישר כוחכם, וברכתי שתזכו לערוך ולהוציא קבצים נוספים שבאמתחתכם לתועלת כולם'.

מאמרי דעה אודות הקובץ פורסמו בעיתונות הכתובה והמשודרת.

דרך נוספת להגשתם של פסקי הדין של בתי הדין לממונות היא פרויקט המיפתוח שעושה הקליניקה. הקליניקה למשפט עברי יזמה ופיתחה במהלך שלוש השנים האחרונות הקמת מערכת בשם "ממונט": מערכת ממוחשבת המבצעת סריקת אינדקס המכיל רשימה של פסקי דין בתחום ממונות, אשר נתנו לאורך השנים ע"י בתי הדין הרבניים. מערכת זו עשויה לתרום רבות לחקר המשפט העברי העדכני, לסייע לדיינים ולבעלי דין להציג את טענותיהם על סמך תקדימים מהשנים האחרונות, ולתרום ליתר שקיפות בפסיקת בתי הדין.

משנה לשנה נוספים עוד ועוד מאגרים לפרויקט זה והוא מכיל כיום תקצירים של למעלה מאלף פסקי דין, בחיתוכים שונים המקלים על חיפוש פסקי דין על פי: נושאי הפסיקה, זהות הדיינים, מילות מפתח מתחום המשפט העברי והמשפט הישראלי ועוד. בין המאגרים שהוזנו בפרויקט: פסקי הדין של - בתי הדין הרבניים; רשת בתי הדין ארץ חמדה גזית; בית דין נתיבות חיים; בית הדין ירושלים לדיני ממונות ולבירורי יוחסין; בית הדין של הרב דב ליאור; פסקי דין של הרב יהודה בן יעקב ועוד. השנה נוספו למאגר פסקי הדין של רב אשר וייס. פסקי הדין הוזנו בטבלת אקסל על פי הפרמטרים הבאים: כותרת פסק הדין, כפי שניתנה ע"י בית הדין; מקור פיזי או אינטרנטי מדויק; שמות הדיינים אשר פסקו בכל פסק דין; מספר תיק; מהות הסכסוך; עקרונות הפסיקה; מילות מפתח שאוזכרו; והפניות לחקיקה ופסיקה ישראלית.

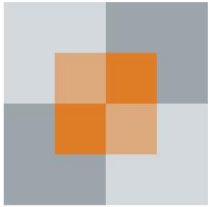
המערכת כבר משמשת את הקליניקה בעבודתה המשפטית והמחקרית, ואנו תקווה כי נוכל לפתח ולמקצע אותה בעתיד כך שתוכל לשמש חוקרים ומשפטנים נוספים.

כנס המשפט העברי באתגרי הזמן

מאז הקמתה, מארגנת הקליניקה מידי שנה כנסים המארחים פאנלים של מומחים העוסקים בשאלות רוחב הנוגעות למשפט העברי, וכן משפטים מבוימים הדנים בנושאים משפטיים עכשוויים, בהם הסטודנטים טוענים בפני דיינים בכירים. באמצעות המשפטים המבוימים, מתרגלים הסטודנטים את מיומנותם המשפטית וחווים כיצד היא באה לידי ביטוי גם בתחום המשפט העברי. בד בבד נחשף בפני הציבור הרחב היותו של המשפט העברי משפט ישים, אשר בכוחו להתמודד גם עם שאלות הנוגעות לחיי חברה ומסחר מודרניים. השאלות שנידונו בכנסים השונים עסקו כולן בשאלות משפטיות-חברתיות בתחומים מודרניים, וניסו להתמודד איתן מנקודת מבטו של המשפט העברי. בין הנושאים שנידונו בכנסים של הקליניקה מראשית הקמתה:

- חיזוק מעמדם של בתי הדין לממונות
- המשפט העברי בקהילה
- אחריות קרנות פנסיה לכספם של משקיעים
- זכויות יוצרים בתכניות לימודים
- ועדות קבלה ביישובים
- דיני תכנון ובניה
- דיני עבודה
- מקח טעות

ביום שני, ח' באייר תשע"ו, 16.5.16, התקיים כנס שעסק בהצעת חוק המבקשת לתקן את חוק יסודות המשפט, ולהגביר את השימוש במשפט העברי בפרשנות בית המשפט לחקיקה. בכנס התקיים פאנל בהשתתפות חברי כנסת, חוקרים ורבנים, וכן משפט מבויים בהשתתפות דיינים בכירים, אשר עסקו ביזכות להשכח - נזקי שימוש בנתונים אישיים באינטרנט. המשתתפים בפאנל: ח"כ ניסן סלומינסקי, יוזם הצעת החוק; פרופ' ידידיה שטרן מהמכון הישראלי לדמוקרטיה; ד"ר יעקב חבה, מנחה הקליניקה והרב עדו רכניץ, דיין בבית הדין ארץ חמדה גזית. במשפט המבויים הופיע הדיינים הנכבדים: הרב אריה שטרן, רבה הראשי של ירושלים, הרב סיני לוי, דיין בבית הדין הרבני האזורי חיפה והרב סיני לוי, דיין בבית הדין האזורי חיפה.

מערך הקליניקות
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למשפטים אוניברסיטת בר אילן

The Civil Legal Aid Clinic
in Jewish Law Tribunals

הקליניקה לסיוע אזרחי
על פי המשפט העברי

הקליניקה מקיימת מידי שנה כנסים מעין אלה, שמטרתם להגביר את מודעות ציבור המשפטנים, החוקרים והציבור הרחב לרלוונטיות של המשפט העברי, ולהציף סוגיות ציבוריות והלכתיות מרכזיות.

פרסומים בתקשורת

בנוסף לכל אלה, מפרסמת הקליניקה מפעם לפעם מאמרי דעה ומעניקה ראיונות לתקשורת בנוגע לנושאים שונים העומדים במרכז הדיון הציבורי בתחום המשפטי, זאת במסגרת העיתונות הכתובה, המשודרת ובאתרי ותפוצות אינטרנט. כך לדוגמא, בעלון שבת 'שבתון' המופץ בבתי כנסת רבים ברחבי הארץ, פורסם כמאמר השער, מאמר מאת הקליניקה העוסק ב'חוק השקיות', שאושר לאחרונה בכנסת. המאמר התייחס לאופן שבו באים לידי ביטוי במשפט העברי ערכים של איכות הסביבה והימנעות מהשחתת דברים שיש בהם תועלת וכן דן בסמכות השלטון לכפות הוצאה ממונית על היחיד לשם מימוש מטרות ציבוריות. כן פורסמו בתקשורת האינטרנטית מאמרים וכתבות בעקבות הפאנל שקיימה הקליניקה והמשפט המבויס שנערך במסגרתה, ומנהלת הקליניקה מתראיינת מפעם לפעם בתכניות בקול ישראל בנושאים עדכניים להם נדרשת התייחסות של המשפט העברי.

מערך הקליניקות
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למשפטים אוניברסיטת בר אילן

The Civil Legal Aid Clinic
in Jewish Law Tribunals

הקליניקה לסיוע אזרחי
על פי המשפט העברי

מדברי הסטודנטים עם סיום השנה

'התיקים היו מצניינים ומלמדים - מראש שנתרמתי רבות מכך.'

'היה ממש כיף, תודה על ההזדמנות... הקליניקה הזו היא יהלום לא משוייץ וכאן מי שלא בוחר בה מפסיד - אני באמת מאמין שלא הייתי יכול להגיע לקליניקה שהייתה יותר טובה ומעשירה מהקליניקה הזאת...'

'הראשתי שאני יכולה לפנות לשפחה בכל את ולקבל עצרה...'

'העבודה על התיקים הייתה מאוד מצניינת ומעשירה. לצורך לאנשים שאין להם את הכלים להתמודד עם הסוגיות בהם נתקלו נותן תחושה מאוד טובה, וטוב תראה לי רבות... העבודה על התיקים הייתה מאתגרת מצניינת עם תחושת סיפוק גדולה.'

'די"ר משלם הייתה למינה בכל את, הפגישות התקיימו אחת לשבוע באופן קבוע למצט פעמים בהן הייתי באמצע עבודה על פרויקט והעבודה הייתה מובנת.'

'בכל הנושא של העבודה על התיקים די"ר משלם הנחתה אותנו כיצד עלינו לעט לתיקים, באיזה נושאים להתמקד, שנה מאוד הקל כי אלו היו נושאים שבהם מצולמ לא נענו ופעם ראשונה שהתמודדנו עם משימות כתיבה מהסוג. כמו כן, גם בנושא בחירת המשימות היה לנו אפשרות לבחור במשימות אליהן אנו יותר מתחברים והייתה התחשבות מוחלטת בכך.'

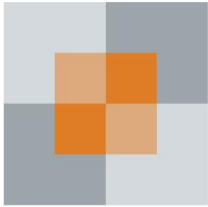
'ההרצאות היו מאוד מצניינות והעשירו רבות.'

מאוד שמחה שהצאתי לקליניקה הנה, הרגשתי עצמתי צבודה טובה שתראה לי רבות ואת
לאחרי, הוצאתי בהלכות שונות ממקורותינו וקיבלתי אולי אתהם בהמשך
הקריירה.

נפתח לי כתחילת חשב מאד שאני בספק אם יצא לי אי פעם בעתיד לצסוק בו. אני
יכול גם לאמר שאחרי השנה אני רואה במשפט העברי דבר הרבה יותר משמעותי מאשר
קורסי חובה בהר אילן.

הצבודה המצוית נתנה לי הרבה נסיון ואינטראקציה עם הלכות הפונים. יכולת הבנת
המצב, ניתוח משפטי וכן ניסוח מכתב התראה ושאר מסמכים במקרה הצורך.

נהנית מאד לקחת חלק בקליניקה למשפט עברי הודות ליחסה החם והנעים של ד"ר
מישלה. תכונות של סבלנות, אורק רוח וסבר פנים יכולות אפיינו את הצבודה בקליניקה
לאורק כל הדרך ובכל מימה שבה השתתפתי וצל כק יש להודות ולהעריק.

מערך הקליניקות
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למשפטים אוניברסיטת בר אילן

The Civil Legal Aid Clinic
in Jewish Law Tribunals

הקליניקה לסיוע אזרחי
על פי המשפט העברי

מדברי הפונים לקליניקה השנה

ייכלו המילים אם אודה לכם על עזרתכם המופלאה.

הייתם לנו לעזר ולאחיסמך ולפעמים גם ברגעים קשים.

לא לחינם אמרו חכמים "ומתלמידי יותר מכולם".

אנחנו מאחלים לכם כי ההתלמדות של הסטודנטים

ועזרתכם הרבה תמזוד לכם את המידה בה אתם מודדים.

הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הרשעה

אלא מוסיפם צדק, אינם קובלים על הכפירה אלה מוסיפים אמונה,

אינם קובלים על הבערות אלה מוסיפים חכמה (הרב קוק):

תודה על העזרה הרבה בהוצאת הצדק לאור מתוך אמונה וחכמה.

אנו מודים לכם מעומק הלב על הייצוג והעזרה.

הייתם לנו כתובת שיעצה, עזרה, ייצוג והכל בהרגשה טובה, במאור פנים ובנעימות.

זו ההזדמנות לומר לכם תודה רבה על תקופה של כמעט שנתיים ארוכות ומפרכות

שנתתם עצות מצוינות והייתם מאוד סבלניים וטובים. תודה על הכל.

הסטודנטים שהייתי איתם בקשר עזרו לי מאד.

חזרו עם תשובות, עצות והזכרות (יישר כחך)

ואולי הכי חשוב, נתנו לי הרגשה שאני לא לבד מול העוול שנעשה לי!

תודות וברכות

בסיום דו"ח סיכום זה, שלוחות ברכתינו ורגשי תודותינו העמוקים להנהלת הפקולטה ולעומדים בראשה על עבודה מסורה ללא הפסקה לטובת הפקולטה ומערך הקליניקות בכלל, והקליניקה לסיוע אזרחי על פי המשפט העברי בפרט. השנה עברו הקליניקות תהליך של הסדרה מקצועית וחנוכת מתחם חדש. ההתחדשות וההתרעננות הורגשו בכל פינה, והשפיעו גם על עבודתה של הקליניקה. מוביל את המהלכים החשובים הללו, הדיקן, פרופ' שחר ליפשיץ, המעורב באופן אישי בקידומן ובפיתוחן של הקליניקות ואתו ראש מנהל הפקולטה, עו"ד מירב גבעון שידה רב לה בכל דבר ועניין המתפתח בפקולטה. ד"ר שירי רגב-מסלם המנהלת האקדמית של מערך הקליניקות, תורמת משלה לניהול האיכותי של המערך המאפשר פעילות טובה ומקצועית לכולנו ועמה עו"ד קרן צפריר מנהלת המערך אשר עמלה ללא הרף לקידומו על כלל היבטיו. תודתנו שלוחה גם לצוות המנהלי והטכני של הפקולטה על ענפיו השונים, על הסיוע הרב והיומיומי שניתן במאור פנים ובלב טוב – ובמיוחד לאבשלום, עליזה, לימור וסילבי המלווים באופן שוטף את פעילות הקליניקה ומסייעים בכל הנצרך. תודות גם לשאר חברי הסגל האקדמי והמנהלי של הפקולטה על עזרתם בעצות ובסיוע בכל הנצרך, ועל האווירה הנעימה שהם משרים על סביבותיהם.

נסיים בתקווה להמשך שיתוף פעולה פורה ומקדם, ובברכת שנה טובה ומבורכת לכולנו,

ד"ר שפרה מישלוב, מנהלת

ד"ר יעקב חבה, מנחה אקדמי

הקליניקה לסיוע אזרחי על פי המשפט העברי

